

Egy archaikus népi imafajta szövegtipológiai értelmezése*

1. A nyelv kettős — az átalakuló valóságot tükröző és megőrző, hagyományt átadó — funkciója az állandóság és a változás egyensúlyát teremti meg a történeti fejlődés során. Ezt a bonyolult folyamatot a szöveg szintjén viszonylag egzakt módon úgy vizsgálhatjuk, ha olyan szövegtípust választunk az elemzés tárgyául, amelynek funkciójához hozzátartozik a hagyományörzés — ez biztosítja a szöveg „öröklődését” a történeti korszakokon keresztül —, ugyanakkor a nyelvi változások tényéből következően alakul is, módosul is nyelvi megformálása. „A hagyomány terminus nem önmagában, hanem a hagyomány és újítás egységében, fogalom párként számít terminus technikusnak a történeti nyelvtudomány alapelvei között. ... a nyelv története nem más, mint megmaradás és változás, ugyanez pedig a nyelvhasználók szemszögéből: hagyományörzés és újítás” — írja GALLASY MAGDOLNA (*Szöveg és hagyomány: Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában.* Szerk. V. RAISZ RÓZSA — H. VARGA GYULA. Eger, 1998. 179).

Az ősi, mágikus világképet hordozó és napjainkig élő hagyományt jelentő archaikus imák, ráolvasások, áldás-, átokformák olyan szövegek, amelyek a fenti kritériumoknak megfelelnek. A XV. századtól napjainkig élő szövegvariánsaikat több gyűjteményben is (például PÓCS ÉVA, *Magyar ráolvasások I—II.* Bp., 1986. vagy ERDÉLYI ZSUZSANNA, *Hegyet hágék, lőtőt lépék.* Pozsony, 1999.) kötetében is megtalálhatjuk. Továbbélésük okát ERDÉLYI ZSUZSANNA a következőképpen magyarázza: „Bármennyire modernnek tartjuk, látjuk korunkat, alapjegyeiben, ősztoni mélyrétegeiben a XX. század emberében is jelen van egykori ön maga, még ha ezt nehezen vallja is be. Mindannyiunknak megvannak a magunk, úgymond, babonaságai.” (Hegyet hágék... Pozsony, 1999. 796).

A téma választással kapcsolatban a következő általános kérdések vetődnek föl: a) lehetséges-e a folytonos változásban, átalakulásban lévő folklórszövegek szövegtani szempontú elemzése, b) be lehet-e sorolni őket a szövegtan felállította szövegtípus-kategóriák valamelyikébe, c) van-e valamilyen kapcsolódás folklórműfajiság és szövegtípus között, d) ezen vizsgálati keretek között megfigyelhető-e, megmutatkozik-e a történeti változás folyamata.

2. A folklórszövegek nyelvészeti vizsgálata sajátos kérdéseket támaszt. Keletkezésüket és funkciójukat ugyanis a hagyományozódás eredendően meghatározza. Ennek első fázisa — a folklór kutatói szerint — az alkotás, amelyet az előadás (a szöveg kisebb-nagyobb módosításával) követ. A későbbi átvételhez, terjedéshez is hozzátartozik a szövegek átalakulása, az aktív hagyományörzés, mert nem egyszerű reprodukálásról, hanem eltanulásról van szó. A variálódás a folklór esztétikai törvényszerűsége, azaz tulajdonképpen a szöveget mondó egyén válik a változat szerzőjévé (vö. VOIGT VILMOS, *A folklór alkotások elemzése.* Bp., 1972. 159—72).

A változatokban létezés mellett a szövegromlás, szétesés, „széténeklés” folyamata során keletkezett szöveg nem tekinthető változatnak. A különböző motívumok, rokon szerkezetek, típusok közeledése, az affinitásnak nevezett jelenség pedig variánsokon keresztül valósul meg, de nem azonosítható a szövegváltozattal (VOIGT i. m. 180—237). A kérdést ugyanakkor bonyolítja, hogy a folklór területére is behatol az írásbeliség, a szövegek elemzésekor egy megszilárdult és az eredetihez képest dekontextualizált, eredeti

---

* Ez a dolgozat egy készülő — az archaikus népi imádságok szövegtörténeti vizsgálatával foglalkozó — PhD-disszertáció része.

szövegállapotából kiemelt változatot vizsgálunk (W. J. ONG, *A szöveg mint interpretáció: Szóbeliség és írásbeliség*, Szerk.: NYÍRI KRISTÓF — SZÉCSI GÁBOR. Bp., 1998. 150).

A nyelvtörténészek által használt hagyomány és újítás fogalom tehát a konkrét folklórszövegek hagyományozódásának vizsgálatakor a megfelelő szövegváltozat kiválasztásának kérdését veti föl, illetve azt a problémát, hogy nyelvészeti szempontok alapján variáns, „széténekelte” forma vagy affinitás útján keletkező szöveg elkülöníthető-e, s melyikük legyen az elemzés tárgya.

3. A folklórszövegek nyelvészeti vizsgálatához tehát — sajátos létformájukból következően — körülhatárolhatóvá kell tennünk a kutatás anyagát. Egyfajta rendszerezést jelent a szövegek műfajokba sorolása. A műfajiség háttérében itt elsősorban a világkép, a hit-, hiedelemrendszer áll, érzékelhető a szoros alkalomhoz, azaz beszédhelyezethez kötöttség. ONG szerint: ”Minden szóbeli megnyilatkozás olyan szituációból származik, amely nem mondható kizárólag verbálisnak: egy vagy több személy ilyenkor élő kapcsolatban áll egy vagy több másik személlyel. Maga az orális megnyilatkozás megismétlése nem kontextustól független. Bizonyos személyek olyan adott szituációban találhatják magukat, amely egy korábbi, valamelyest hasonló szituációban keletkezett bölcs megjegyzést idéz az emlékezetbe” (i. m. 149). A műfajiség meghatározását — bár egységes rendszerező elvről nem beszélhetünk — a funkciókn kívül különböző tartalmi, formai jegyek is befolyásolják.

KANYÓ ZOLTÁN a műfajiságot mint irodalomelméleti fogalmat a nyelvi megformálás oldaláról közelíti meg: „A műfaj illetve a műnem kérdései véleményünk szerint a mélystruktúrával állnak kapcsolatban. Könnyen belátható ugyanis, hogy nem retorikai vagy poétikai sajátosságok alapján, hanem a megszövegezés nyelvi momentumai alapján nevezünk egy irodalmi műalkotást lírainak, epikainak, stb.” (KANYÓ ZOLTÁN, *Szemiotika és irodalomtudomány*. Szeged, 1990. 231). Ez az irodalomelméleti megállapítás is azt sugallja, hogy a műfajiség a szövegtani elemzés eszközeivel fogható meg.

Ha a kérdést a szövegnyelvészet szemszögéből közelítjük meg, láthatjuk, hogy nemcsak a folklórszövegek, de minden szövegtípus kötődik a beszédhelyezethez, amelyben létrejön. KOCSÁNY PIROSKA a szövegtípusok vizsgálatának legfontosabb kritériumát így fogalmazza meg: „a szövegnyelvészet a szövegtípusokat bizonyos részben immanens nyelvi, részben pragmatikus, nyelven kívüli tényezők sajátos kombinációinak tekinti: olyan lehetséges kombinációknak, amelyek az »összes« lehetséges kombinációból a megismerő gondolkodás és a társadalmi kommunikáció igénye alapján választódtak ki, és váltak ismétlődő sajátágaik révén megszokássá, illetve tudássá (kompetenciává)” (FilKözl. 1989: 41). A szövegtípusok elhatárolását tehát nyelvi tényezők és pragmatikai kritériumok egyaránt megkötik. A kommunikációs szempontok természetesen nem jelenthetik azt, hogy pusztán cselekvés- és helyzet típusokat írjunk le (i. m. 38).

VATER a szövegtípusok osztályozásában — különböző nézeteket összegezve — a kommunikációs irányultság, tárgyválasztás és cél szempontokon kívül a részszövegek típusának meghatározását is fontosnak tartja (VATER, HEINZ, *Einführung in die Textlinguistik*. München, 1992. 161—2). A részszövegen olyan szövegegységet értünk, amely önmagában a teljes szöveg (bevezetés, tárgyalás, befejezés) érzetét kelti (SZIKSZAINÉ NAGY IRMA, *Leíró magyar szövegtan*. Bp., 1999. 472). A konkrét szövegek vizsgálatakor azonban mégis fölvetődik az a kérdés, hogy a műfajt azonosíthatjuk-e a nyelvészet nézőpontjából a szövegtípusokkal, vagy egyik kategória a másik fölé rendelhető.

4. A mindennapi nyelvhasználattól mindenképpen eltérő, mágikus cselekedettel, hiedelemmel, a kimondott szó erejébe vetett hittel jellemezhető sajátos kommunikációs

kációs helyzetben többfajta szöveg (ima, ráolvasás, átok, áldás) is megjelenhet. Ha a különböző megnyilatkozásokat nem tudjuk szétválasztani, nem határozhatjuk meg, mely szövegek kapcsolódhattak az egyes szituációkhoz, hogy örződnek vagy keverednek az ismétlődő egységek, motívumok, hol beszélhetünk és miért új szövegről, illetve a szöveg romlásáról. A beszélők tudatában sem válnak szét ezek a szövegtípusok, „szent beszédnek” nevezik őket (id. LOVÁSZ IRÉN, Az imádkozásról: „Nyisd meg uralm...” Szerk. BARNÁ GÁBOR. Bp., 2001. 7), mivel mindegyikük beszédettként, beszéddel végrehajtott cselekvésként értelmezhető egy olyan helyzetben, amelyet ELIADE így jellemez: „az ember, amikor az isteneket utánozza, helyet biztosít magának a szentben, s ezáltal a valóságban: másfelől, a példaszerep isteni tettek szakadatlan újramegjelenítésével megszentelik a világot.” (A szent és a profán. Bp., 1996. 92). Szándékunk, hogy a „szent beszédek” közül az úgynevezett epikus bájoló imákat vagy epikus ráolvasásokat — ez a kettősség is jelzi a körülhatárolatlanságot — elkülönítsük a hasonló beszédhelyzetben létrejövő többi szövegtől, azaz mint szövegtípust és/vagy műfajt meghatározunk, mivel történeti szövegtani vizsgálata csak ilyen alapokon képzelhető el.

Az egyszerű parancsoló formákat, azaz az áldás-, átokformákat nyelvi szerkesztésük (egy-két mondategészből felépülő szövegek) és egyértelműen mágikus funkciójuk alapján (a beszélő közvetlenül a befolyásolandó jelenséghez fordul, magát a jelenség fölé helyezi, azaz köztük mágikus viszony jön létre) könnyen elhatárolhatjuk, s most ki is zárjuk vizsgálatunk köréből. A népi imádság és a ráolvasás szövegtípusának elválasztása azonban nem ilyen egyértelmű. A néprajzi vizsgálatok a szövegeket elsősorban funkcionális szempontból határozzák meg. Ráolvasásnak tekinthető „minden egyénileg előadott (esetleg leírt) hagyományos formában élő szöveg, ha elmondásának célja az egyéni élet bármely területének befolyásolása” (PÓCS ÉVA, A magyar ráolvasások rendszere: Népi kultúra — népi társadalom. Bp., 1968. 255). Ennek alapján az ima nem választódik el, minthogy „kezdeti fokon a bizonyos módon és körülmények közt kimondott szó megvalósulásába vetett hiten alapszik, tehát közös gyökerű a ráolvasással” (PÓCS ÉVA, „Szem nem látott...” Bp., 1986. 243).

A műfaj és szövegtípus meghatározásban szerepet kap eredetileg a mágikus (egyesen a befolyásolandó dolog, betegség, baj stb. felé fordulás), illetve a vallásos (természetfölötti közbenjáró kérése a baj elhárítására) viszony, azaz a beszédaktus minősége, de PÓCS ÉVA értelmezésében az eredetileg egyházi imák is ráolvasássá válnak, ha ilyen céllal alkalmazzák őket. „A ráolvasás-szerepben — a mágia eszközeként — használt ima, áldás és átok ráolvasásnak tekintendő” (Magyar ráolvasások I. Bp., 1985. 14). A ráolvasás kategóriájának ilyen kiterjesztése azonban avval a következménnyel járna, hogy a funkció alapján e szövegtípusokat nem tudnánk elkülöníteni, jellemzőiket rögzíteni. Ezért a m e g n y i l a t k o z á s t mint aktust el kell választanunk a n y i l a t k o z a t t ó l mint nyelvi produktumtól, amelyben a kommunikációs szándék és nyelvi megvalósulásának, nyelvi szerveződésének vizsgálata együtt van jelen. „A szöveg értelemegysége, formai szerveződése és cselekvésvértéke (ezen belül stílusa, modalitása) műfaji karakterében ragadható meg.” — állapítja meg FEHÉR ERZSÉBET (Szöveg és nyilatkozat: A nyelvtantól a szövegtanig. Szerk. CSATÁR PÉTER — MAITZ PÉTER — TRONKA KRISZTIÁN. Debrecen, 2001. 298), azaz a szövegtípus meghatározásához ezen tényezőket komplex egységként kell figyelembe vennünk.

A folklorisztikában is felmerült már annak igénye, hogy ezeket a szövegeket kommunikációelméleti, nyelvészeti pragmatikai szempontból közelítsük meg. LOVÁSZ IRÉN az archaikus népi imákat vizsgálva — ERDÉLYI ZSUZSANNA, illetve saját gyűjtései alapján — arra a következtetésre jutott, hogy ha beszédettként értelmezzük ezeket a szövegeket, az áldás- és átokformák jól elkülönülnek. A ráolvasás és az ima szerinte

a beszédaktuson belüli kérés és parancs különbségével választható el egymástól. Az ún. „klasszikus” kéro ima formulái nem jellemzőek a népi imádságokra. A népi ima „tisztá” típusát, „amelyikben nincs megszólítás, kérés, speciális záradékkal végződik, és a searle-i beszédaktusok közül a 2. állítás, kijelentés, megerősítés, valamint az 5. tanácsadás típusba tartozik, nevezhetjük *mágikus imádságnak*” (i. m. 23). LOVÁSZ IRÉN itt a népi imák sajátos, szakrális kommunikatív cselekvésértékből fakadó fontos jegyét emelte ki: a mágikus-vallásos viszony együttlétét. Az általa vizsgált szövegekben a krisztusi szenvedéstörténet elbeszélésével és/vagy ikonikus képek sorával az ember üdvözülését, lelki megújulását állítják középpontba: „*Paradicsomkertbe három cédrusfa, / Alatta örökdió Ádám atyánk és Éva, / Ki a Paradicsomkertet alkotta. / Azon ült három főangyalka, / Ki éjjel-nappal a hársfűt tartotta*” (ERDÉLYI ZSUZSANNA, *Hegyet hágék... Pozsony, 1999. 169*); „*Kel` föl, kel` föl, Boldogságos Szűz Mária! / Megfogták a te szencséges Szent Fiadat, / Vasdárdávó` dárdázzák, / Tövisekkő` koronázzák,...*” (ERDÉLYI i. m. 211). A kommunikációs cél általában a speciális záradékban kijelentés formájában jelenik meg: „*Ki ez imát napjába háromszor elmongya, / A hét halálos bűne bocsáttatik néki, áment.*” (ERDÉLYI i. m. 208), ritkábban felszólításként hangzik: „*Boldogságos Szűzanya, / Ki a kígyó fejét taposta, / Kérünk, légy oltalmunkra! / Szent Fiaddal, Urjézussal / Allj halálos ágyam mellé / Bűnöm bocsánatára! Ámen*” (ERDÉLYI i. m. 169).

5. A hagyományosan epikus imának vagy bájoló imának nevezett szövegek szintén olyan beszédhelyzethez kapcsolódnak, amely a szó erejébe vetett hiten alapszik. Céljuk — a LOVÁSZ IRÉN által (i. m. 5.) mágikus imának nevezett archaikus imákkal szemben, amelyek lelki „gyógyulásért” mondtak — valamilyen testi betegség gyógyítása. A betegség oka lehet teljesen konkrét dolog, például a láb kificamodása vagy pontosan meg nem határozható, például igézés, szemmelverés stb. — Az epikus vagy bájoló imákat a folklorisztika általában ráolvasásként értelmezi, így már az elnevezés és az értelmezés összevetésekor szembesülünk a műfajiség kérdésével. Ugyanakkor ERDÉLYI ZSUZSANNA a „Hegyet hágék, lőtöt lépék” (Pozsony, 1999.) kötet tematikus beosztásával (Kevert tudatformájú, funkciójú szövegek, ráolvasás + archaikus imamotívum), illetve utószavában (i. m. 785—8) utal arra, hogy a funkció váltogatása különböző motívumok egybeépülését hozza magával.

Mindezek alapján a következő kérdéseket kell megvizsgálnunk: a) Vannak-e olyan érvek, amelyek alapján az epikus imákat szövegtípusként elkülöníthetjük, vagy azonosak a ráolvasással? — b) Miért nevezik ezeket a szövegeket epikus imának, van-e olyan ismérv, amely az imához kapcsolja őket? Mít jelent az „epikusság”? — c) Az epikus ima szövegtípus és műfaj, illetve szövegtípus vagy műfaj? — d) Besorolható-e az archaikus népi imákhoz hasonlóan a „mágikus ima” kategóriába? — E kommunikációs helyzetnek az a sajátossága, hogy a beszélő, azaz a ráolvasó és a hallgató, azaz a gyógyulásra váró egyaránt ismeri a szöveg hagyományozódó kötött nyelvi formáit, mint a valóság eredményes befolyásolásának eszközét, vagyis tudják, hogy a nyilatkozatnak milyen kompozíciós szabályok szerint kell felépülnie. Ennek alapján meg kell találnunk a gyógyító funkciójú beszédaktusban megszülető szövegtípus jellemző jegyeit, mert a hagyományozódás, széténeklés stb. folyamatában szövegtörödékek, tradicionális „hivatalos” ima-szövegek is beépülnek, s a történeti változások megfigyelése csak pontosan leírt szöveg-jellemzők, illetve műfaji jegyek alapján lehetséges.

6. A bajelhárítás, így a gyógyítás elemi szövegegysége, a beszédett értékű ráolvasás, amely mágikus viszonyt feltételez, azaz a beszélő megszólítottja maga a befolyásolni kívánt jelenség. A beszédészándék lehet például kívánság, elküldés, fenyegetés. Formailag

egy-két mondategészből épülnek föl, például „*Kútba árpa*”, „*A földbe menjen a fájás!*” (PÓCS, Magyar ráolvasások. I. 1986. 36, 37) stb. A mágikus teret a rituális cselekvések, például kerítés vagy imádkozás (valamilyen „hivatalos” ima nyitásként vagy zárásként), titkos varázsszavak teremtik meg, illetve megjelenhetnek „szent” személyek, mint az „*Új hold, Új király*”, „*földédesanyám*” vagy a „*Dicsértessék a Jézus Krisztus*” köszönés.

Az epikus imákhoz mindez úgy kapcsolódik, hogy jellegzetes részszevegeként, a beszédszándék megtestesítőjeként egy sikeres ráolvasás-elbeszélés jelenik meg, amely ráolvasást és az ehhez kötődő eredményes gyógyítást valamilyen szent személy (Jézus, Mária vagy más szent) végezte el. A rövid eseménymondás, a narratív történet szerves része lehet a szent személyek párbeszéde, amelyben az elbeszélő „sérelem”, baj ismétlődik meg, esetleg a rituális cselekvéssor narrációjával kiegészülve: „*Uram Jesus Christus, / mikor a földön járt lába ki menyülvén, / Csont mene heléből, / .../ nagy banatnak hajtotta az eő szent fejet. / Azon mène Asszonyunk szép, szép szüz Maria, / Kerdezé tölle min bankodol édes fiam, édes Jesusom? / Hogy ne bánkodnám Asszonyunk szep, szep szüz Maria, / ...*” (PÓCS, Magyar ráolvasások II. Bp., 1986. 435). A cselekvéssor elbeszélése: „*En az en szent kezemmel meg fogom szent Szamarodnac labat, / szent szaiambol szent iget rea mondom, / szent lehelletemet rea lehellem, / ...*” (i. m. 436, Bornemisza 4. bájoló imádsága „Az Menyelesről”, 1578.). Az esemény- és gyógyítás-mesélést a szöveg bekezdésnyi egységének tekinthetjük, amely a hagyományozódás folyamán bővíthet, jelzésszerűvé válhat vagy eltűnhet. Pl. „*Vronc xpc samar hatan Jhrlamba ha menth / ew samara megh santhulth vala / azt megh lata bodogh asson. / az soth monta vala / fiam xpc Nam megh santolth louad / ...*” (i. m. 434. 3. Bagonyai ráolvasás, 1488), illetve: „*Mikor Krisztus urunk Jeruzsálemből ment vóna, / ... A lovának megrándult a lába...*” (i. m. 432).

Az epikus ima másik részszevege a záradék, általában olyan ráolvasó formula, amely a konkrét beszédhelyzetre utal: „*Enis e mai napon meg foktam az en bünös kezemmel, / ez octalannak auagy embernek labat, auagy kezet, / Enis szent iget rea mondom ...*” (i. m. 436, Bornemisza 4), vagy: „*Szent Cicé Márton / tödd helére szögén jószágomnak a forgóját!*” (i. m. 43). Ez a rész azonban nem mindig jelenik meg, így például a 3. Bagonyai ráolvasásban sem, ekkor maga a narratív rész hordozza a beszédszándékot, a fogalmi séma, melyen tudáskeretet, mentális modellt értünk, bennfoglalással érvényesül a szövegben. (TOLCSVAI NAGY GÁBOR, A magyar nyelv szövegtana. Bp., 2001. 280).

7. Milyen szövegtipológiai és műfaji jellemző jegyeket találunk ezekben a szövegekben? Megállapíthatjuk, hogy a ráolvasás mint narratíva és a gyógyítás mozzanatainak elbeszélése az, amely az epikus imát mint szövegtípust a hasonló szituációban és funkcióban használt szövegektől megkülönbözteti. Így — ha a searle-i beszédaktusok szerint elemezzük e szövegeket — a ráolvasás-elbeszélés mint tájékoztatás, kijelentés jelenik meg, a kérés, esetenként parancs pedig a záradékban fogalmazódik meg, de ez el is maradhat. Például: „*Mikor Krisztus urunk a földön járt, / számár hátán főment egy kühidra. / Szamara lába kificamadott, / szent fice Máté odafutamadott. / Szent kezeivel megnyomkodta, / szent szájával megfűtta, / in az innal, / vér a vérrel, / csont a csontjához forrjon, / oly ép legyön ez a test, / mint azelőtt vót*” (PÓCS, Magyar ráolvasások II. Bp., 1986. 438).

A következő kérdés az, hogy ez a sajátos szövegtípus milyen műfaji jellemzőket hordoz, ráolvasás-e vagy ima. Az epikus részszeveg a műfajiságot meghatározó elem, mivel az epikus szituáció mint példázat, érvrendszer lép a szövegbe. Az elbeszélő helyzet mitikus tér- és időkeretbe foglalódik. A tér bibliai vagy népmesére emlékeztető, a köznapitól eltávolító (*Jeruzsálem, Jerikó, paradicsom, acél út, kühid* stb.). Az idő a Biblia iv-

lágába vetített múlt, amely vagy az igealak múlt idejű alakjában (*elindula, múlték regös nagy út* stb.) vagy időhatározói alárendelő mondatban („*Mikor urunk Jézus elindult Jeruzsálembe, ... az ő szamarának kifcamodott a lába*”: PÓCS i. m. 429) jelenik meg. Ebbe a szent térbe és időbe vetül a konkrét beszédhelyzettel összefüggő betegség, baleset létrejöttének és ráolvasással történő gyógyításának elbeszélése. A szereplők, azok is, akikkel mindez megesett, és azok is, akik orvosolnak, „szent” személyek (*Jézus, Mária, Isten*, de lehet például *Szent Lucer Márton* is). A *szent* jelző ismételt, halmozott használata folytán kulcsszóvá válik. Mindez metanyelvi szinten, a fogalmi séma egyes elemeinek megnevezésével megteremtí az imára jellemző vallásos viszonyt, hiszen ezek a szövegek kimondatlanul erre, a felsőbb erők közbenjárására utalnak, jóllehet mindez a szövegfelszínen csak utalásokkal jelenik meg, a szociokulturális tudat a megnevezett szenteket segítő szándékúaknak tudja.

A ráolvasás műfaj mágiikus viszonyt feltételez, de ez nem a narratív részben, hanem az imazáradékokban valósul meg, a nyelvi szinten deiktikus utalással: „*a mi urunk Jézus Krisztus szent nevében úgy ne maradjon / ennek az embernek, lónak testében ficamodás, rándítás, / valamint az urunk Jézus szamarának. Amen*” (PÓCS i. m. 429). Így azt tételezzük fel, hogy az úgynevezett epikus vagy bájoló imákat sajátos, két részszevegből felépülő, önálló szövegtípusként kell meghatározni, melyeknek jellegzetességét az elbeszélésként beemelt ráolvasás és az ehhez esetenként kapcsolódó, jelenhez fűződő ráolvasás adja. Bár funkciójuk a folklór szempontjából valóban a ráolvasás, a szövegalkotás, a kulcsszavak, a tudáskeret (a fogalmi séma) — a közbenjáró segítségül hívásával — a vallásos viszony létrejöttét feltételezi, s evvel a szöveg az ima műfajkategóriába kerül. Ez a kettősség, a mágiikus és a vallásos jelleg együttes jelenléte, a beszédaktus-érték megfontolandóvá teszi, hogy az ima műfajon belül a LOVÁSZ IRÉN javasolta mágiikus imának nevezzük ezeket az epikus imákat is, jóllehet funkciójuk kissé eltér az általa vizsgált szövegektől, szerepük nem a lélek, hanem a test gyógyítása.

A szövegtípus és a műfaj meghatározásában tehát a jelentésszerkezeten kívül a közlésszerkezetet meghatározó intenciót kell figyelembe vennünk, amely „elszakadva az eredeti szituáció konkrét pragmatikai feltételeitől a nyelv rendszerbeli eszközei által jut kifejezésre egy térben és időben távoli értelmezés számára.” (FEHÉR ERZSÉBET, „Intencionalitás” és „textualitás”: *Nyelv, stílus, irodalom*. Szerk. ZOLTÁN ANDRÁS. Bp., 1998. 120). A folklórszövegek hagyományozódásából, az affinitásból és a szövegromlásból következően bizonyos változatok, illetve szövegmaradványok esetében a nyelvi megformálás, a szövegtípus változása miatt — eltűnt a narratív történet — felvetődik a műfajváltás kérdése. Például az „*Ér helyre, bír helyre, Jézus, Mária húzd helyre!*” (PÓCS, i. m. 441) szöveg kívánság és fohász kapcsolata, mely már csak jelzésszerűen őrzi az eredeti epikus ima beszédszándékát.

8. A dolgozatban fölvetett kérdéseket összefoglalva a következőket mondhatjuk:

a) A folklórszövegek történeti szövegtani szempontú elemzéséhez szükségünk van arra, hogy a konkrét beszédhelyzetben megjelenő szövegtípus jellemző jegyeinek leírásával kijelöljük a vizsgálat tárgyát.

b) Az epikus imádságok jellegzetes részszevege a narratív és a kérés, felszólítást tartalmazó szövegegyesség.

c) Műfaj és szövegtípus egymással szorosan összefüggő, de teljesen ezúttal sem azonosítható fogalmak, hiszen az intenciót is figyelembe véve az ima — mégpedig a mágiikus ima — műfajba sorolható ún. epikus imádságok szövegtani

szempontból egy sajátos szövegtípust testesítenek meg, amelyet a narratíva jelenléte, a történetbe illesztett, a történet által „hitelesített” ráolvasás határoz meg.

d) Ha tehát az epikus ima mint meghatározott szövegtípus hagyományozódását és változását akarjuk nyomon követni, akkor az egyik megfigyelési szempont a történetmondás alakulása lehet. Egy más szempontú vizsgálat tárgyaként elsősorban a ráolvasássá válás, a szövegtörédek, a motívumkapcsolatok kutatását jelölhetjük meg.

PELCZER KATALIN

Text typological interpretation of an archaic type of folk prayer

Hungarian ethnographic research has recently produced and published important collections of archaic folk prayers and incantations mixing Christian and pagan features and carrying traces of an ancient magical world view. The scientific exploration of the material has been started, primarily in ethnographic terms. The present paper approaches this topic in a linguistic, in particular, text linguistic, perspective. Among other issues, it investigates whether archaic folk prayers, and especially epic incantations, can be assigned to text types as established by textology (and if they can, on the basis of what criteria), what relationship can be found between individual folklore genres and text types, and what role do variation and historical change play in typology.

KATALIN PELCZER